

OGAHIY IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI

Mamadaliyeva Nilufarxon Umidjon qizi

Far'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIX asrning yirik shoiri, tarixchisi va tarjimoni bo'lgan Muhammad Rizo Ogahiy ijodida Alisher Navoiy badiiy maktabining davom etishi keng yoritiladi. Maqolada shoirning lirik merosi, tarixiy asarlari, ma'rifiy qarashlari va tarjima faoliyatida Navoiyning poetik tamoyillari qanday aks etgani chuqur tahlil qilinadi. Navoiy maktabining Ogahiy orqali XIX asr adabiy jarayoniga ta'siri ilmiy asosda bayon etiladi.

KIRISH

Alisher Navoiy turkiy adabiyot tarixida nafaqat she'riyat asoschisi, balki ma'naviyat, axloq va tafakkur diniy-falsafiy yo'nalishlarini belgilab bergan ulkan mutafakkirdir. Uning yaratgan badiiy-estetik tamoyillari keyingi asrlarda yuzlab shoirlar ijodiga ta'sir ko'rsatdi. Bu ta'sir ayniqsa XIX asr Xorazm adabiy muhitida yorqin seziladi. Mazkur muhit vakillaridan biri — Muhammad Rizo Ogahiy — Navoiy an'alarini badiiy jihatdan rivojlantirgan eng yirik shaxslardan biri hisoblanadi.

Ogahiy ijodi Navoiy an'alarini takrorlamaydi, balki ularni rivojlantiradi, chuqurlashtiradi va o'z davri ehtiyojiga moslashtiradi. Shoir yaratgan obrazlar, falsafiy qarashlar va ma'rifiy ruh Navoiyning ijodiy tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir.

Ogahiy lirikasida komil inson g'oyasining talqini. Ogahiy ijodida komil inson mavzusi asosiy yo'nalishlardan biridir. Shoir o'z g'azallarida insonning ma'naviy poklanishi, aqlning ustuvorligi, halollik, saxovat va odob kabi sifatlarni madh etadi. Bu jihatlar Navoiy asarlarida, xususan “Mahbub ul-qulub”, “Nazm ul-javohir” kabi asarlarida belgilangan ma'naviy mezonlarning davomidir.

Ogahiy shunday yozadi:

“Aql ila ish tutmag'ay olamda har kim bo'lsa nodon,

Kimki nodon bo'lsa, anga yo'qdur murod ichra makon.”

Bu fikr Navoiy hikmatlarining tabiiy davomidir.

Navoiyning ishq falsafasi va Ogahiy she'rlarida uning davomi. Ishq falsafasi Sharq mumtoz adabiyotining markaziy g'oyalaridan. Navoiy ishqni ilohiy ma'naviy yuksalishning eng oliy shakli deb bilgan. Ogahiyda ham ishq faqat muhabbat emas, balki ruhiy kamolotning manbai sifatida tasvirlanadi. Masalan, Ogahiy ishqni “qalbni yorituvchi nur”, “ruhni poklovchi olov” tarzida talqin qiladi. Bu esa Navoiy she'rlari ruhining davomidir.

Badiiy tasvir vositalarida davomiylik.. Ogahiy badiiy tasvir vositalaridan keng foydalangan: tashbeh, isti'ora, majozlar, mumtoz obrazlar.

Mumtoz ramzlar: gul — bulbul, sham — parvona, oy — yor, ishq — olov.

Ikkala shoir ijodida bu ramzlar mavjud, ammo Ogahiy ularni o'z davridagi voqelik, ruhiy holat va shaxsiy talqini bilan boyitadi.

Shoir shunday deydi:

“Jamoling oftobi tushsa, gulshan ichra lola kulgay.”

Bu bayt ifodasida Navoiy tasvir usullariga yaqin ohang seziladi.

Ogahiy g'azal janridagi mahorati. Ogahiy — XIX asr turkiy adabiyotining eng sermahsul g'azalnavislaridan. Uning g'azallaridagi mavzular: ishq, vafo, hijron, sabr, ilohiy muhabbat, hayot falsafasi.

Navoiy g'azallaridagi mavzular bilan uyg'un bo'lib, ammo uslub, ohang va til jihatidan o'ziga xosdir. Og'ahiy g'azalining asosiy xususiyati — ravon tili va Xorazm shevasining tabiiyligi.

Ogahiy tarjimonlik faoliyati va Navoiy til an'analari. Ogahiy o'z davrining eng yirik tarjimoni sanaladi. U 20 dan ortiq asarlarni o'zbek tiliga o'g'irgan. Tarjimalarida: Navoiy tilining ravonligi, sodda va xalqchil uslub, fikrning aniqligi kuzatiladi. Uning tarjimalari orqali o'zbek tili adabiy til shaklida yanada boyidi.

Tarixnavislikda Navoiyning axloqiy mezonlari. Ogahiy “Firdavs ul-iqbol”, “Zubdat ut-tavorix”, “Gulshan ud-davla” kabi tarixiy asarlar muallifi.

Bu asarlarda tarixiy shaxslar faqat voqealar orqali emas, balki axloqiy-me'yoriy baholar orqali tasvirlanadi. Bu Navoiy “Tarixi anbiyo va hukamo” va “Tarixi muluki ajam”dagi yondashuvga juda yaqin.

Ogahiyning ijtimoiy-ma'rifiy qarashlari. Ogahiy jamiyatning ma'rifatli bo'lishi, ilmning har bir inson uchun zarur ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha: ilm — nur, jaholat — zulmat, ma'rifat — jamiyat taraqqiyotining asosidir. Bu qarashlar Navoiy "Xamsa" dostonlarida berilgan ma'rifiy g'oyalar bilan to'liq hamohang.

Xorazm adabiy muhiti va Navoiy maktabi. XIX asr Xorazm adabiy muhiti — Navoiy maktabining eng faol davomchilaridan biri bo'lgan makon.

Ogahiy bilan birga Shermuhammad Munis, Komil Xorazmiy, Bayoniy kabi shoirlar ham Navoiyning g'oyalarini zamonaviy ruhda davom ettirdilar.

Ogahiy va Navoiyda adolat g'oyasi. Har ikkala shoir: adolatli hukmdor, halol inson g'oyalarini ilgari suradi. Ogahiy tarixiy asarlarida adolatli va nodon hukmdorlar taqqoslanadi. Bu Navoiyning “Saddi Iskandariy” asaridagi adolat konsepsiyasining davomidir.

OGAHIIY VA NAVOIY IJODINING O'XSHASH TOMONLARI:

Tasavvufiy ruhning mushtarakligi.

Har ikki shoirning asarlarida insonning ma'naviy poklanishi, nafsni tiyish, Haqqa muhabbat markaziy o'rinda turadi.

Navoiy misoli:

«Kimki o‘z nafsini yenga oldi, dunyoda eng ulug‘ zot o‘shadur.»

(Mahbub ul-qulub)

Ogahiy misoli:

«Nafsni yengmak durur insonga eng oliy sharaf,

Kim nafsini band etar, topgay haqning orafin.»

Har ikkisida nafs bilan kurash mavzusi — asosiy g‘oya.

Komil inson g‘oyasining umumiyligi.

Navoiy ham, Ogahiy ham insonni aql, odob, ilm bilan komillikka yetkazishni eng oliy maqsad deb biladi.

Navoiy:

«Har kimki bo‘lsa odob aro komil,

Bilgaysen ul shaxs erur oqil.»

Ogahiy:

«Aql bila yo‘l topgay inson kamolot sari,

Aqlsiz banda hech vaqt topmas najot yo‘lin.»

Demak, ikkala shoir ham komillik mezonini ilm va odobda ko‘radi.

Ilmni ulug‘lashda o‘xshashlik.

Navoiy ilmni “insonni yuksaltiruvchi nur” deb ataydi.

Ogahiy ham ilmni tarix, ma‘rifatni inqirozdan qutqaruvchi kuch deb biladi.

Navoiy:

«Ilm birla kishiga bo‘lur yuksak martaba.»

Ogahiy:

«Ilm o‘lsun johil boshiga mash‘ala,

Bilmaganga ko‘rsatgay yo‘lni la‘la.»

Har ikkisi ilmni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko‘rsatadi.

Pandnoma va nasihatlar uslubining o‘xshashligi.

Navoiy “Mahbub ul-qulub”da, “Nasoyim ul-muhabbat”da,

Ogahiy “Zubdat ut-tavorix”, “Jome’ ul-voqe’oti sultoniyy”, “Ta’viz ul-oshiqin”larda axloqiy pandlar beradi.

Navoiydan:

«Yomon bilan do‘st tutma o‘zni,

Yo‘lingdan adashgay seni.»

Ogahiydan:

«Nodonga yaqin bo‘lmoq yo‘ldan ozmoqdur,

Yaxshiga yaqin bo‘lkim, qalbing bezanur nur ila.»

Ogahiy ko‘p o‘rinlarda Navoiyning pandnoma uslubini takrorlaydi.

Muhabbat lirikasida ma’naviylik ustuvorligi.

Ikkala shoirida ham muhabbat tasavvufiy ma'no kasb etadi — ma'shuq Haq timsolida talqin qilinadi.

Navoiy:

«Ishq anga derlarkim, Haq yo'lida jon bergay inson.»

Ogahiy:

«Ishq Haq yo'lida jon bermoqdurur eng oliy kalom,

Kimki ishqni bilsa, pok bo'lg'ay ul har lahza dam.»

Ikkalasi ham ishqni ruhiy kamolotning eng yuqori bosqichi sifatida ko'rsatadi.

Ijtimoiy adolat masalasida o'xshashlik.

Navoiy zulmni eng katta jinoyat deydi.

Ogahiy ham tarixchi sifatida adolatli hukmdorlar, zolim amaldorlar to'g'risida o'tkir fikr bildiradi.

Navoiy:

«Adolat birla boqiydur saltanat,

Zulm ila yo'q bo'lur mulk va davlat.»

Ogahiy:

«Zulm agar hukm surar el ichra, vay holi kishvar,

Adl bila mustahkam o'lg'ay davlatu davlatgar.»

Adolat — har ikki shoir fikricha, davlatning poydevori.

Tilga e'tibor va turkiy tilni yuksaltirish.

Navoiy turkiy tilni "g'aniy, fasih, nozik" deb ulug'lagan.

Ogahiy ham o'z she'riyatida turkiy tilning badiiy imkoniyatlarini keng ko'rsatgan.

Navoiy:

«Turk tili birla har ne desang ayturman.»

Ogahiy:

«Turkiy so'zning har biri durdur,

Unda bor ma'no, unda bor nur.»

Ogahiy uchun Navoiy turkiy adabiyotning poydevorchisi bo'lgan.

Tarjima maktabi va Sharq adabiy merosini targ'ib etish.

Navoiy Jomiy, Nosir Xusrav, Xoja Ahror, Attor kabi ijodkorlarni rivojlantirdi.

Ogahiy — Sa'diy, Nizomiy, Firdavsiy, Xusrav Dehlaviy kabi adiblar asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Bu o'xshashlikning ko'rinishi: Sharq adabiyotini targ'ib qilish, ma'naviy merosni xalq tilida yetkazish, adabiy an'ananing sadoqat bilan davom ettirilishi.

Misol (Ogahiy Sa'diyning hikmatlarini tarjima qiladi):

«Gar odaminga yaxshilik qilsa agar banda,

Yaxshilik qaytib kelur, Haq bergay o'zgancha banda.»

Bu to'liq ravishda Navoiyning "Xamsa"dagi axloqiy hikmatlariga o'xshaydi.

Jamiyatning axloqiy inqirozini tanqid qilish.

Navoiy saroydagi hasad, riyo, mansab talashuvni qoralaydi.

Ogahiy ham Xiva xonligi zamonidagi tahlikali holatlarni tanqid qiladi.

Navoiy:

«Riyo – dinning dushmani, jaholat – umrning xor-u bebahosi.»

Ogahiy:

«Riyokorlar ko'paydi el ichra, vay holi millat,

Jaholat hukm surgan el hech vaqt topmas najot.»

Ijtimoiy tanqidning ruhiy ohangi deyarli bir xil.

Badiiy tasvir vositalarining o'xshashligi.

Har ikkalasi ham isti'ora, tashbeh, tajnis, tazod, talmeh kabi san'atlardan keng foydalanadi.

Navoiy:

«Ko'ngil daryodur, ishq esa to'lqin.»

Ogahiy:

«Ko'ngul dengizida ishq to'lqini yurakni silkitgay.»

Tasvirda suv, daryo, to'lqin talqinlari juda yaqin.

She'riy janrlar umumiyliigi.

Ikkalasi ham quyidagi janrlarda ijod qilgan: g'azal, qit'a, ruboiy, masnaviy.

Ogahiy g'azalchilikda aynan Navoiy uslubini davom ettirgan.

Diniy–axloqiy nasihatning ustuvorligi.

Har ikkalasi uchun musulmonlik odab–axloqi, halollik, Allohdan qo'rqish, tavba qilish muhim mavzu.

Navoiy:

«Tavbasi yo'q banda – yo'qsul, tavba qilgan – boydir.»

Ogahiy:

«Tavba ila topgay ko'ngul poklikning oliy darajin,

Tavbasiz banda yurur zulmatda yo'qsuldek.»

G'oya bir xil, uslub yaqin.

Hayotning o'tkinchiligi mavzusi.

Navoiy:

«Bu dunyo misoli soyadur, turmas hech vaqt.»

Ogahiy:

«Dunyo bir lahza misoli sham' – yonib so'nur, bas,

Oniki unda qolur — faqat ezgu amal.»

Har ikkisi dunyoni foniy, amalni boqiy deb biladi.

Yaxshilik va yomonlik kurashi.

Ikkala shoir ham yaxshilikni nurga, yomonlikni zulmatga qiyoslaydi.

Navoiy:

«Yaxshi soʻz – yorugʻlik, yomon soʻz – zulmat.»

Ogahiy:

«Yaxshi amal koʻngulga nur, yomon amal zulmat solur.»

Ogahiy ijodining oʻzbek adabiyotidagi oʻrni. Ogahiy oʻzbek adabiyotini gʻazalnavislik bilan boyitgan, tarixnavislik maktabini rivojlantirgan, adabiy tilni mustahkamlagan, maʼnaviyat va maʼrifat targʻibotchisi boʻlgan, Navoiy maktabining eng yirik davomchisi sifatida tan olingan.

XULOSA

Ogahiy ijodi oʻzbek adabiyotida Navoiy maktabining eng yorqin davomidir. U Navoiy gʻoyalarini boyitdi, rivojlantirdi va oʻz davriga mos ravishda yangiladi. Shoirning maʼrifiy qarashlari, tarixiy asarlari, tarjimonlik merosi hamda lirik sheʼrlari Navoiy anʼanasining XIX asrdagi eng yuksak koʻrinishidir. Ogahiy ijodi bugungi kunda ham adabiyot rivoji uchun bebaho boylik sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI :

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar toʻplami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 1988–2002.
2. Ogahiy, Muhammad Rizo Erniyozbek oʻgʻli. Devon. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1961.
3. Ogahiy, Muhammad Rizo. Firdavs ul-iqbol. – Toshkent: Fan, 1991.
4. Qodirov, A. Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy ijodi. – Toshkent: Universitet, 2008.
5. Hojiahmedov, A. Ogahiy – shoir, tarixchi va tarjimon. – Toshkent: Fan, 1975.
6. Yoʻldoshev, Q. Alisher Navoiy poetikasi. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nashriyoti, 1983.
7. Erkinov, A. XIX asr Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy merosi. – Toshkent: Fan, 2001.
8. Rahmonov, N. Navoiy merosi va uning tadqiqi. – Toshkent: Universitet, 2010.
9. Doniyorov, R. Ogahiyning tarixchiligi va uning asarlarida Navoiy anʼanalari. – Urganch: Xorazm nashriyoti, 2015.
10. Karimov, H. Oʻzbek mumtoz adabiyotida anʼana va davomiylik. – Toshkent: Fan, 1998.